Euthyphron

Euthyphron

EUTHYPHRON1

[sau Despre pietate, dialog peirastic]2

EUTHYPHRON SOCRATE

EUTHYPHRON Ce s-a întîmplat, Socrate, de ţi-ai lăsat deoparte treburile din Lykeion3, şi acum îţi petreci vremea aici, la porticul arhontelui-basileu4; să nu-mi spui că ai şi tu vreo pricină la basileu, ca mine?

SOCRATE Atenienii nu-i zic pricină, Euthyphron, ci urmărire5.

EUTHYPHRON Ce spui? te pomeneşti că te urmăreşte cineva în justiţie; căci nu pot crede că tu ai fi dat în judecată pe altul6.

SOCRATE Sigur că nu.

EUTHYPHRON Deci altul pe tine?

SOCRATE Bineînţeles.

EUTHYPHRON Cine?

SOCRATE Nici eu nu-l cunosc foarte bine, Euthyphron; mi se pare că e tînăr şi nu şi-a făcut încă un nume; i se zice, după cîte ştiu, Meletos7; e din demul Pitthos8; dacă-ţi aminteşti de un oarecare Meletos din Pitthos, unul cu părul lung şi lins, nu prea bărbos şi cu nasul puţin coroiat.

EUTHYPHRON Nu-mi dau seama, Socrate; dar ce acuzaţie îţi aduce?

SOCRATE Ce acuzaţie? Nu una de rînd; după cît mi se pare, să te pricepi, tînăr fiind, la ceva atît de însemnat, nu e lucru de nimic. Adică, după cît spune el, ştie în ce fel sînt corupţi tinerii şi cine sînt cei care-i strică; e, de bună seamă, un om tare priceput, şi dîndu-şi seama că din pricina neştiinţei mele îi duc la pieire pe cei de o vîrstă cu el, vine să mă acuze, ca în faţa mamei noastre, în faţa cetăţii. Şi cred că numai el a început să se ocupe de treburile cetăţii aşa cum se cuvine; căci se cuvine să ai grijă în primul rînd de tineri, să fie cît mai de ispravă, după cum un bun gospodar are, în mod firesc, grijă în primul rînd de plantele tinere şi abia apoi şi de celelalte; şi iată că şi Meletos vrea, pesemne, să cureţe mai întîi oraşul de noi, care distrugem mlădiţele fragede, cum zice el, iar după aceea, e limpede că, ocupîndu-se şi de cei mai în vîrstă, va aduce mari şi nenumărate foloase cetăţii, cum dealtminteri şi e de aşteptat de la unul care a început atît de bine.

EUTHYPHRON M-aş bucura să cred, Socrate, dar mă tem să nu se întîmple tocmai dimpotrivă; mi se pare că el face pur şi

simplu un rău cetăţii, începînd tocmai cu Hestia9, din moment ce chiar ţie încearcă să-ţi facă o nedreptate. Dar spune-mi: ce zice că faci tu de-i strici pe tineri?

SOCRATE Lucruri ciudate, preavrednice Euthyphron, dacă stai să-l asculţi; zice că eu sînt un făuritor de zei; şi anume pentru asta m-a şi dat în judecată : că născocesc zei noi, iar în cei vechi nu cred.

EUTHYPHRON înţeleg, Socrate; se gîndeşte pe semne la daimonul10 despre care tot spui că sălăşluieşte în tine. Asta e pricina pentru care în acuzaţie se spune că tu ai născoci lucruri noi în privinţa zeilor; iar el vine la tribunal ca să te ponegrească, ştiind că astfel de calomnii prind foarte uşor în faţa mulţimii. Tot aşa şi cu mine; ori de cîte ori le spun în Adunarea Poporului11 ceva despre cele divine şi le prevestesc viitorul, lumea îşi bate joc de mine, de parcă n-aş fi în toate minţile; şi măcar de-ar fi fost vreodată un neadevăr în prorocirile mele. Dar sînt invidioşi pe oameni de felul nostru. Nu trebuie să-ţi pese însă de ei cîtuşi de puţin, ci mai degrabă să-i înfrunţi.

SOCRATE Dragă Euthyphron, să fii luat în rîs nu înseamnă, desigur, nimic. Atenienii nu se prea neliniştesc, cred eu, dacă li se pare că cineva e un om deosebit, numai să nu vrea să le împărtăşească şi altora din priceperea lui; dacă li se pare însă că vrei să-i faci şi pe alţii asemenea ţie, atunci se înfurie, fie din invidie, cum spui tu, fie din altă pricină.

EUTHYPHRON Nu mă grăbesc deloc să aflu ce simţăminte au atenienii faţă de mine în această privinţă!

SOCRATE Socotesc, poate, că te arăţi destul de rar şi că n-ai de gînd să-i înveţi şi pe alţii ceea ce ştii; eu însă mă tem ca nu cumva din pricina firii mele prietenoase

să li se pară că spun fără reţinere, oricui, tot ce am de spus, nu numai fără plată12, dar gata să plătesc eu însumi, cu bucurie, ori de cîte ori ar vrea cineva să mă asculte. Dacă ar fi, aşadar, să-şi bată joc de mine, precum spui că păţeşti tu, n-ar fi nici chiar atît de neplăcut să ne petrecem timpul la judecată glumind şi rîzînd; dacă vor lua însă lucrurile în serios, atunci nu poate şti nimeni cum se va isprăvi, decît doar voi, profeţii.

EUTHYPHRON Poate că nu se va întîmpla nimic, Socrate, ci vei conduce procesul după gîndul tău, şi sper că şi eu, după al meu.

SOCRATE Dar tu, Euthyphron, ce fel de proces ai; eşti

urmărit, sau urmăreşti pe cineva?

EUTHYPHRON Urmăresc.

SOCRATE Pe cine?

EUTHYPHRON Pe unul pe care se pare că e o nebunie să-l urmăreşti.

SOCRATE Dar de ce? Urmăreşti vreo fiinţă înaripată?

EUTHYPHRON Nu văd cum ar zbura unul care e bătrîn de-a binelea.

SOCRATE Cine e acesta?

EUTHYPHRON Tatăl meu.

SOCRATE Tatăl tău, preabunule?

EUTHYPHRON Chiar aşa.

SOCRATE Dar care e acuzaţia, şi despre ce fel de proces e vorba?

EUTHYPHRON De omor, Socrate13.

SOCRATE Pe Heracles! de bună seamă mulţimea nu ştie cum e drept să te porţi; căci nu oricine e în stare să se poarte după dreptate într-o împrejurare ca asta, ci doar un om care a ajuns pînă departe pe calea înţelepciunii.

EUTHYPHRON Pînă departe, pe Zeus, Socrate14.

SOCRATE Cel ucis de tatăl tău e vreo rudă a voastră? De bună seamă; doar nu l-ai da în judecată pentru omor dacă ar fi vorba de un străin.

EUTHYPHRON Mă faci să rîd, Socrate; crezi că e vreo deosebire dacă cel ucis este un străin sau o rudă? Singurul lucru de care trebuie ţinut seama e dacă cel care a ucis avea dreptul să o facă sau nu; dacă avea dreptul, se cuvinesă-l laşi în pace, iar de nu, să-l dai în judecată, chiar dacă ucigaşul ar sta cu tine în casă şi ar mînca la masă cu tine. Te acoperi şi tu de pîngărire dacă trăieşti în preajma unui astfel de om, ştiind ce a făcut, şi nu te purifici, pe tine şi pe el, urmărindu-l în judecată. Şi apoi cel ucis a fost un servitor al meu: pe cînd lucram pămîntul la Naxos15, ne-a lucrat şi el pe simbrie. Odată, îmbătîndu-se, s-a mîniat pe unul din sclavii noştri şi l-a înjunghiat. Atunci tata l-a legat de mîini şi de picioare şi l-a aruncat într-un şanţ; apoi a trimis un om aici la exeget16 ca să întrebe ce-i de făcut. între timp nu s-a mai îngrijit de soarta celui legat şi puţin i-a păsat de el, gîndindu-se că e un ucigaş şi că nu-i nici o pagubă chiar dacă moare; ceea ce s-a şi întîmplat. Căci de foame şi de frig, şi din pricina legăturilor, a murit înainte ca omul trimis la exeget să se

fi întors. Chiar de asta sînt mîniaţi şi tata şi celelalte rude : fiindcă-l dau în judecată pe tatăl meu pentru moartea unui ucigaş, şi nici măcar nu l-a omorît el însuşi, zic ei; iar în cel mai rău caz, chiar dacă l-ar fi omorît, cel ucis fiind la rîndu-i un ucigaş, nu trebuie să ne batem capul pentru un astfel de om; este o impietate ca un fiu să-şi dea tatăl în judecată pentru omor, zic ei, Socrate, neştiind care e gîndul zeilor în privinţa pietăţii şi a impietăţii17.

SOCRATE Tu însă, pe Zeus, Euthyphron, crezi că ştii întocmai care e gîndul zeilor şi despre pietate şi despre impietate, aşa încît faptele fiind acestea pe care le povesteşti tu, nu te temi că dacă te judeci cu tatăl tău ai putea săvîrşi, la rîndu-ţi, o impietate?

EUTHYPHRON La ce aş mai fi bun, Socrate, şi cu ce s-ar deosebi Euthyphron de cei mai mulţi oameni, dacă n-aş cunoaşte cu exactitate toate aceste lucruri?

SOCRATE Bine, preaminunate Euthyphron, dar atunci nimic nu e mai de preţ pentru mine decît să mă fac învăţăcelul tău şi in faţa acuzaţiei lui Meletos să i-o iau înainte de la bun început chiar cu aceste lucruri, spunîndu-i că în ceea ce mă priveşte, încă dinainte am pus mare preţ pe ştiinţa celor divine; iar acum, de vreme ce vina mea ar fi18 că vorbesc după capul meu şi născocesc în privinţa celor divine, m-am făcut elevul tău. „Şi dacă eşti şi tu de părere, Meletos, că Euthyphron e un om priceput la astfel de lucruri, i-aş zice eu, atunci să crezi şi despre mine că gîndesc cum se cuvine şi să nu mă dai în judecată; iar de nu, îndreaptă-ţi acuzaţia mai întîi împotriva profesorului meu şi nu împotriva mea; şi asta pentru că el îi duce la pierzare pe bătrîni — şi pe mine, şi pe propriul său tată; pe mine prin învăţătura lui, iar pe tatăl său, mustrîndu-l şi pedepsindu-l." Iar dacă nu s-ar lăsa convins şi nici n-ar renunţa la proces, nici nu te-ar da în judecată pe tine în locul meu, n-ar trebui oare spuse la tribunal aceleaşi lucruri?

EUTHYPHRON Da, pe Zeus, Socrate; dacă s-ar apuca să mă dea pe mine în judecată, i-aş găsi eu, cred, punctul slab, şi atunci am avea de discutat la tribunal mai degrabă despre el decît despre mine.

SOCRATE Tocmai fiindcă îmi dau seama de aceste lucruri, doresc să devin elevul tău, dragă prietene; căci uite, Meletos, ca şi oricare altul, pe tine nici nu pare a te observa, iar pe mine m-

a pătruns eu atîta agerime şi iuţeală, încît m-a şi dat în judecată pentru impietate. Spune-mi dar, rogu-te, pentru numele lui Zeus, ceea ce ai afirmat adineaori că ştii preabine : ce anume înseamnă pietate şi impietate, atît în privinţa omorului, cît şi în alte privinţe; oare pietatea nu e în orice împrejurare asemenea sieşi; iar impietatea nu e oare cu totul potrivnică pietăţii, şi, la fel, tot ce poate fi nelegiuit nu e oare asemenea sieşi, avînd mereu acelaşi unic chip19, şi conform cu impietatea?

EUTHYPHRON Ba chiar aşa, Socrate.

SOCRATE Spune-mi deci, ce zici tu că înseamnă pietatea şi impietatea?20

EUTHYPHRON Spun, de bună seamă, că pietate înseamnă ceea ce fac eu acum21: adică să urmăreşti în justiţie pe cel care săvîrşeşte o nelegiuire — fie omor, fie furt de lucruri sfinte — sau orice lucru de acest fel, chiar dacă s-ar întîmpla să-ţi fie tată, sau mamă, sau oricine ar fi; iar a nu-l da pe mîna justiţiei e o impietate; de altfel, priveşte, Socrate, ce temeinică dovadă îţi voi aduce (lucru pe care l-am mai spus şi altora) că stă in firea legii, şi a dreptăţii deci, să nu închizi ochii în faţa unui nelegiuit, oricine s-ar întîmpla el să fie; şi anume: toţi oamenii socotesc că Zeus este cel mai bun şi mai drept dintre zei şi toţi recunosc că el l-a pus în lanţuri pe tatăl său pentru că, împotriva dreptăţii, îşi mînca proprii săi fii; la rîndul său, chiar tatăl lui Zeus şi-a mutilat părintele din pricini asemănătoare22; iar pe mine mă ocărăsc că-l dau în judecată pe tatăl meu care a călcat legea, şi astfel se contrazic în cele ce spun despre zei şi despre mine.

SOCRATE Oare asta să fie pricina că sînt chemat în faţa judecăţii, Euthyphron: faptul că nu-i ascult cu plăcere pe cei care povestesc astfel de lucruri despre zei?28. Se vor găsi unii care să-mi facă o vină din asta. Acum însă, dacă şi tu, care te pricepi atît de bine la toate acestea, gîndeşti la fel, s-ar părea că n-avem alta de făcut decît să gîndim şi noi tot aşa. De altfel ce să mai zic, de vreme ce recunosc eu însumi că nu mă pricep cîtuşi de puţin la asemenea lucruri? Dar, spune-mi, pentru numele lui Philios24, tu crezi într-adevăr că aşa s-au întîmplat lucrurile?

EUTHYPHRON Mai sînt şi altele, şi mai uimitoare, despre care mulţimea nu ştie nimic.

SOCRATE Şi tu chiar crezi că există războaie între zei, şi uri cumplite, şi lupte, şi multe altele de acest fel, despre care vorbesc poeţii şi pe care ni le înfăţişează pictorii noştri de

seamă? La Panateneele Mari25, de pildă, e purtat către Acropole un peplos acoperit cu astfel de chipuri; să zicem, deci, că toate acestea sînt adevărate, Euthyphron?

EUTHYPHRON Şi nu numai acestea, Socrate; ci, după cum spuneam mai înainte, îţi voi povesti despre zei, dacă ai vrea, şi multe altele, de care ştiu că vei rămîne uimit.

SOCRATE Nici nu m-aş mira; dar am să te ascult altădată, cînd vei putea să-mi povesteşti pe îndelete; acum însă încearcă să-mi dai un răspuns mai limpede la ceea ce te-am întrebat adineaori. Căci iscodindu-te despre ce-ar putea fi pietatea, nu m-ai învăţat îndeajuns despre ce-i vorba, prietene, ci mi-ai spus doar că tocmai acest lucru e pios, pe care-l săvîrşeşti tu acum, dîndu-l în judecată pentru omor pe tatăl tău.

EUTHYPHRON Şi am spus adevărul, Socrate.

SOCRATE De bună seamă; dar tu zici, Euthyphron, că şi multe alte lucruri sînt pioase.

EUTHYPHRON Chiar şi sînt.

SOCRATE Aminteşte-ţi însă că nu te-am rugat să-mi arăţi una sau două din multele fapte pioase, ci chipul acela anume care face ca faptele pioase să fie pioase; doar ai spus că datorită unui caracter unic faptele nelegiuite sînt nelegiuite, iar cele pioase, pioase; sau nu-ţi aduci aminte?

EUTHYPHRON Ba da.

SOCRATE Învaţă-mă, aşadar, care este acest caracter specific, pentru ca, privind la el şi folosindu-l ca pildă, să pot spune despre faptele tale sau ale altuia că, fiindu-i asemenea, sînt pioase, iar că nefiindu-i, nu sînt.

EUTHYPHRON Dacă asta vrei, Socrate, îţi voi spune şi asta.

SOCRATE Chiar asta vreau.

EUTHYPHRON Pios este ce le e drag zeilor, iar ce le e urît e nelegiuit.

SOCRATE Foarte frumos, Euthyphron; mi-ai răspuns întocmai cum doream; dacă însă spusele tale sînt şi adevărate, asta n-o ştiu încă; dar nu mă îndoiesc că îmi vei dovedi că sînt adevărate.

EUTHYPHRON Bineînţeles.

SOCRATE Atunci hai să cercetăm mai îndeaproape ceea ce spunem: ce este drag zeilor, ca şi omul iubit de zei, este pios, iar lucrul sau omul urît de zei este nelegiuit; nu este acelaşi lucru pietatea cu impietatea, ci tot ce poate fi mai potrivnic; nu-i aşa?

EUTHYPHRON Ba aşa e.

SOCRATE Şi pare că a fost bine redat în cuvinte.

EUTHYPHRON Aşa cred, Socrate; aşa se spune.

SOCRATE Dar şi că zeii se învrăjbesc, şi acest lucru se spune, Euthyphron, şi că se ceartă unii cu alţii, şi că se iscă mînie între ei?

EUTHYPHRON Da, se spune.

SOCRATE Oare în care privinţă se iscă neînţelegerile care nasc ura şi mînia, preabunule? Hai să cercetăm astfel: dacă am avea păreri deosebite — tu şi eu — despre nişte numere, care din ele e mai mare, oare deosebirea în această privinţă ne-ar face să ne mîniem şi să ne duşmănim unul pe altul, sau, apucîndu-ne de socotit, ne-am împăca repede?

EUTHYPHRON Ne-am împăca, desigur.

SOCRATE Aşadar, şi dacă am avea păreri deosebite despre ce e mai mic şi ce e mai mare, apucîndu-ne să măsurăm, am înceta repede neînţelegerea?

EUTHYPHRON Aşa este.

SOCRATE Iar apucîndu-ne de cîntărit, cred că ne-am împăca în privinţa a ce e mai greu şi ce e mai uşor?

EUTHYPHRON Cum să nu?

SOCRATE Atunci care sînt lucrurile în privinţa cărora dacă am avea păreri deosebite, neputînd ajunge la un criteriu de apreciere, am deveni duşmani şi ne-am învrăjbi? Poate că nu-ţi vin numaidecît în minte, dar, din vorbele mele, încearcă să vezi dacă nu cumva acestea sînt dreptatea şi nedreptatea, frumosul şi urîtul, binele şi răul26; oare nu tocmai acestea sînt lucrurile despre care deosebindu-ne în păreri şi neputînd ajunge la nişte criterii potrivite am ajunge duşmani, atunci cînd ar fi să ajungem, şi eu şi tu şi toţi ceilalţi oameni?

EUTHYPHRON Chiar aceasta e neînţelegerea, Socrate, şi în aceste privinţe.

SOCRATE Bine, Euthyphron, dar zeii, dacă ajung la neînţelegeri, oare nu în aceste privinţe le au?

EUTHYPHRON Neapărat.

SOCRATE Aşadar şi dintre zei, preacinstite Euthyphron, unii socotesc drepte, frumoase şi urîte, bune şi rele unele lucruri, zici tu, iar alţii — altele; doar n-ar apărea dezbinări între ei dacă nu s-ar certa despre aceste lucruri; aşa e?

EUTHYPHRON Adevărat spui.

SOCRATE Deci lucrurile pe care le socoteşte fiecare dintre ei frumoase şi bune şi drepte, pe acelea le şi iubeşte, iar pe cele potrivnice lor le urăşte?

EUTHYPHRON Desigur.

SOCRATE Deci, aceleaşi lucruri, zici tu, unii le socotesc drepte, iar alţii nedrepte; şi certîndu-se în privinţa acestora ajung la dezbinări şi la războaie; oare nu-i aşa?

EUTHYPHRON Ba da.

SOCRATE Se pare deci că zeii iubesc şi urăsc aceleaşi lucruri; aceleaşi lucruri sînt totodată urîte şi iubite de zei.

EUTHYPHRON Aşa se pare.

SOCRATE Atunci, Euthyphron, aceleaşi lucruri ar putea fi şi pioase şi nelegiuite, dacă o luăm aşa.

EUTHYPHRON Mă tem că da.

SOCRATE Atunci nu mi-ai răspuns la ce te-am întrebat, preastrălucitul meu prieten; căci nu te-am întrebat ce lucru s-ar nimeri să fie şi pios şi nelegiuit; se pare că ce poate fi îndrăgit de zei le poate fi şi urît; încît fapta ta de acum, Euthyphron, cînd vrei să-l pedepseşti pe tatăl tău, nu e de mirare dacă îi e plăcută lui Zeus, dar lui Cronos şi lui Uranos le e urîtă; lui Hefaistos — plăcută, dar urîtă Herei27; şi dacă mai sînt zei care nu se înţeleg în această privinţă, le e şi lor, la fel, plăcută sau urîtă.

EUTHYPHRON Dar eu cred, Socrate, că între zei nu există dezbinare cînd e vorba să-l pedepseşti pe unul care a ucis un om pe nedrept.

SOCRATE Cum aşa? între oameni ai auzit pe cineva să ţină morţiş că un om care a ucis pe nedrept, sau a făcut orice altă faptă potrivnică dreptăţii, nu trebuie pedepsit?

EUTHYPHRON Dar ei nu încetează niciodată să tăgăduiască acest lucru, fie la judecăţi, fie în alte părţi; căci cei care au făcut tot felul de rele fac şi spun tot ce se poate pentru a scăpa de pedeapsă.

SOCRATE Adică ei recunosc că au făcut rele, Euthyphron, şi, recunoscînd, spun totuşi că nu trebuie să fie pedepsiţi?

EUTHYPHRON Ba nu, nicidecum.

SOCRATE Atunci ei nu fac şi nu spun tot ce le stă în putinţă, căci asta nu îndrăznesc, cred eu, să o spună, şi nici să nege că, dacă au călcat legea trebuie să fie pedepsiţi; ci ei nu recunosc, cred eu, că au călcat legea; nu-i aşa?

EUTHYPHRON Adevărat.

SOCRATE Deci nu se opun ca acela care a călcat legea să fie pedepsit; poate că nu cad de acord asupra altui lucru: cine e un călcător de lege, prin ce fapte şi cînd.

EUTHYPHRON Adevărat.

SOCRATE Atunci şi cu zeii se întîmplă la fel: învrăjbindu-se în privinţa a ce e drept şi ce e nedrept, după cum afirmi tu, se întîmplă ca unii să spună despre ceilalţi că săvîrşesc fapte potrivnice dreptăţii, iar aceştia să tăgăduiască? Pentru că nimeni, preabunule, fie el zeu sau om, nu îndrăzneşte să spună că unul care a călcat legea nu trebuie pedepsit.

EUTHYPHRON Da, Socrate, aici ai dreptate în principal.

SOCRATE Dar cred că se contrazic despre fiecare faptă în parte cei care se contrazic, şi oameni şi zei, dacă şi zeii se contrazic; avînd păreri deosebite despre o anumită faptă, unii spun că e conformă cu dreptatea, iar alţii — dimpotrivă; oare nu e aşa?

EUTHYPHRON Ba da, desigur.

SOCRATE Hai atunci, dragă Euthyphron, învaţă-mă şi pe mine, ca să devin mai înţelept; ce dovadă ai tu că pentru toţi zeii a fost ucisă pe nedrept acea slugă care a săvîrşit un omor şi care, fiind legată de către stăpînul celui mort, a apucat să moară din cauza legăturilor înainte ca acela care a legat-o să afle de la exeget ce-i de făcut; oare toţi gîndesc că pentru un astfel de om se cuvine ca un fiu să-1 dea în judecată şi să-1 acuze de omor pe tatăl său? Fii bun şi încearcă să-mi arăţi limpede că mai presus de orice zeii socotesc această faptă ca dreaptă; iar dacă mi-o vei arăta îndeajuns de lămurit nu voi înceta niciodată să-ţi laud înţelepciunea.

EUTHYPHRON Nu-i, poate, un lucru uşor, Socrate; cred că sînt totuşi în stare să ţi-l dovedesc cît se poate de limpede.

SOCRATE Văd că eu îţi par mai greu de lămurit decît judecătorii; lor îţi va fi, doar, simplu să le arăţi că a fost vorba de o faptă potrivnică dreptăţii şi că zeii urăsc cu toţii astfel de lucruri.

EUTHYPHRON Va fi cît se poate de simplu, Socrate; bineînţeles, dacă-mi vor asculta vorbele.

SOCRATE Le vor asculta cu siguranţă dacă li se va părea că vorbeşti bine. însă mi-a venit ceva în minte chiar în timp ce vorbeai şi-mi zic în sinea mea: „Oricît de limpede mi-ar arăta Euthyphron că zeii socotesc cu toţii că un astfel de omor este

împotriva dreptăţii, cu ce voi fi aflat eu mai mult de la Euthyphron ce este pietatea şi ce este impietatea? Fapta de care e vorba ar fi, pare-se, urîtă zeilor, dar nu prin asta ne-a apărut în faţă hotarul dintre pietate şi impietate; pentru că ce e urît de zei ne-a apărut totodată şi ca iubit de zei." Încît de asta te iert, Euthyphron: socotească toţi zeii acea faptă ca potrivnică dreptăţii, dacă vrei tu, şi urască-o toţi. Dar dacă ne îndreptăm acum vorbele, hotărînd că ceea ce este urît de toţi zeii este nelegiuit, iar ce e iubit de toţi este pios, iar ce e iubit de unii şi urît de alţii nu-i nici una nici alta sau e şi una şi alta, oare în acest fel vrei să punem acum hotar între pietate şi impietate?

EUTHYPHRON Ce ne împiedică, Socrate?

SOCRATE Din partea mea, nimic, Euthyphron; dar tu, privind la ale tale, gîndeşte-te dacă sprijinindu-te pe aceste cuvinte îmi vei putea dovedi atît de uşor ceea ce ai făgăduit.

EUTHYPHRON în ceea ce mă priveşte aş spune bucuros că pios este ceea ce e iubit de toţi zeii, iar ce e urît de toţi zeii e nelegiuit.

SOCRATE Atunci să cercetăm oare acest lucru, Euthyphron, dacă e bine spus sau să-1 lăsăm baltă şi să-1 primim aşa cum e, de la noi sau de la alţii, şi, ori de cîte ori spune cineva despre un lucru că e într-un anume fel, să încuviinţăm că aşa este; oare trebuie sau nu să cercetăm ce vrea să spună cel care vorbeşte?

EUTHYPHRON Trebuie să cercetăm; însă eu cred că vorba de adineaori a fost bine spusă.

SOCRATE Poate că vom înţelege faptele şi mai bine, dragul meu. Gîndeşte-te, deci, la următorul lucru: oare ceea ce e pios este iubit de zei pentru că e pios, sau este pios pentru că e iubit de zei?

EUTHYPHRON Nu ştiu ce spui, Socrate.

SOCRATE Am să încerc să-ţi explic mai limpede. Spunem despre ceva că este purtat sau că poartă, că e condus sau conduce, că e văzut sau că vede? îţi dai seama că toate lucrurile de acest fel sînt diferite unele faţă de celelalte şi înţelegi prin ce se deosebesc?

EUTHYPHRON Cred că-mi dau seama.

SOCRATE Şi ce este un lucru iubit şi că e altceva ceea ce iubeşte?

EUTHYPHRON Cum să nu?

SOCRATE Spune-mi atunci, oare ceea ce e purtat, pentru că îl

poartă cineva este purtat sau din altă cauză?

EUTHYPHRON Pentru că îl poartă.

SOCRATE Şi ceea ce e condus — pentru că-l conduce cineva, şi ceea ce e văzut, pentru că îl vede?

EUTHYPHRON întocmai.

SOCRATE Deci nu pentru că e văzut, de aceea îl vede cineva, ci, dimpotrivă, pentru că îl vede cineva, de aceea e văzut; nu pentru că e condus, de aceea îl conduce cineva, ci pentru că îl conduce, de aceea e condus; şi, la fel, nu pentru că e purtat îl poartă cineva, ci pentru că îl poartă, e purtat. Oare e pe deplin limpede, Euthyphron, ceea ce vreau să spun? Asta vreau să spun că, dacă ceva se face sau suferă o acţiune, nu pentru că e făcut, de aceea se face, ci pentru că se face, de aceea e făcut; şi nu pentru că e suferind, de aceea suferă, ci pentru că suferă, e suferind; sau nu eşti de aceeaşi părere?28.

EUTHYPHRON Ba da.

SOCRATE Aşadar, şi ceea ce e iubit, nu e oare ceva ce e făcut, sau suferă o acţiune?

EUTHYPHRON Sigur că da.

SOCRATE Şi în acest caz e la fel ca prima dată; nu pentru că e iubit, de aceea îl iubeşte cineva, ci pentru că îl iubeşte cineva, este iubit.

EUTHYPHRON Neapărat.

SOCRATE Atunci ce spunem despre pietate, Euthyphron? Ceva anume este iubit de toţi zeii, după vorba ta?

EUTHYPHRON Da.

SOCRATE Oare îl iubesc pentru că e pios, sau din altă pricină?

EUTHYPHRON Nu; de aceea.

SOCRATE Atunci, pentru că e pios, de aceea îl iubesc zeii; şi nu pentru că-l iubesc zeii, de aceea este pios?

EUTHYPHRON Aşa se pare29.

SOCRATE Dar pentru că îl iubesc zeii, de aceea e iubit şi anume iubit de zei?

EUTHYPHRON Cum să nu?

SOCRATE Atunci ceea ce este iubit de zei nu e totuna

cu ce e pios şi nici ceea ce e pios cu ce e iubit de zei, ci sînt două lucruri diferite.

EUTHYPHRON Cum aşa, Socrate?

SOCRATE Pentru că am fost de acord că ceea ce e pios, de aceea este iubit pentru că e pios, dar nu e pios pentru că este

iubit; aşa e?

EUTHYPHRON Da.

SOCRATE Dar ceea ce e iubit de zei — pentru că îl iubesc zeii, prin însuşi faptul că ei îl iubesc este iubit de zei, şi nu pentru că e iubit de zei, de aceea îl iubesc zeii.

EUTHYPHRON Adevărat.

SOCRATE Dar dacă ar fi acelaşi lucru, dragă Euthyphron, ceea ce e iubit de zei şi ceea ce e pios, atunci: dacă ceea ce e pios l-ar iubi zeii pentru că e pios, la fel, ceea ce e iubit de zei l-ar iubi zeii pentru că e iubit de zei; iar dacă ceea ce e iubit de zei este iubit de zei pentru că-l iubesc zeii, atunci şi ceea ce e pios ar fi pios pentru că-l iubesc zeii; vezi însă acum că e tocmai dimpotrivă, pentru că e vorba de două lucruri cu totul deosebite. Primul este de iubit pentru că îl iubesc zeii; pe celălalt, pentru că e de iubit, de aceea îl iubesc zeii. Şi mă tem, Euthyphron, că întrebat fiind ce înseamnă pietatea, tu nu vrei să-mi lămureşti natura ei, şi mi-ai spus o însuşire, sau ceea ce suferă acest subiect — pietatea — şi anume că e iubită de toţi zeii; dar ce este ea, încă nu mi-ai spus. Nu ascunde acest lucru de mine, rogu-te, ci spune iarăşi, de la început, ce este această pietate, fie că este iubită de zei sau suferă orice altă acţiune; căci nu în această privinţă ne vom deosebi ; spune, dar, cu bunăvoinţă, ce este pietatea şi ce este impietatea?

EUTHYPHRON Vezi, Socrate, îmi vine greu să-ţi spun ce am în minte; parcă ne scapă mereu ceea ce ne propunem şi nu vrea să stea unde-l aşezăm.

SOCRATE Parcă ar fi ale strămoşului nostru Dedal30 cuvintele tale, Euthyphron; dacă le-aş fi rostit şi aşezat , eu, poate că ţi-ai fi bătut joc de mine că şi mie, datorită înrudirii cu el, mi-o iau la fugă toate, cînd vorbesc, şi nu vor să rămînă acolo unde le aşază omul; acum însă aceste

presupuneri sînt ale tale şi se cere altă glumă, căci la tine nu vor să stea locului, după cum ţi se pare şi ţie.

EUTHYPHRON Ba mie mi se pare că aceste cuvinte au dreptul la aceeaşi glumă, Socrate; căci dacă toate cele o iau care încotro şi nu stau locului, nu eu le-am aşezat, ci mi se pare că tu eşti Dedal; pentru că din partea mea ar rămîne aşa cum sînt.

SOCRATE Atunci mă tem, prietene, că am ajuns mai grozav decît acela întru meşteşug, pentru că el făcea să nu stea locului numai lucrurile lui, eu însă, pe lîngă ale mele, s-ar părea că le

pun în mişcare şi pe ale altuia. Dar ce e mai distins din toată arta mea e că fără voie sînt iscusit ; căci aş vrea ca vorbele mele să rămînă liniştite şi să şadă nemişcate mai mult decît aş putea dori să mă aleg, pe lîngă priceperea lui Dedal cu bunurile lui Tantal31. Dar ajunge cu astea; pentru că mi se pare că te-ai înmuiat, mă voi strădui eu însumi să-ţi arăt cum să mă înveţi despre pietate; şi să nu-ţi pierzi curajul de la început. Vezi, deci, dacă ţi se pare necesar ca tot ceea ce e pios să fie drept32.

EUTHYPHRON Sigur.

SOCRATE Atunci şi tot ceea ce e drept este oare pios sau: tot ce e pios este drept dar nu tot ce e drept este pios, ci o parte este pios iar o parte — altminteri?33

EUTHYPHRON Nu pot urmări ce spui, Socrate.

SOCRATE Şi doar eşti mai tînăr decît mine, iar în înţelepciune mă întreci cu atît mai mult; dar, cum zic, te-ai înmuiat datorită belşugului de înţelepciune. Fă însă o sforţare, preafericitule; nu e nimic greu de înţeles în ceea ce spun; căci spun tocmai pe dos decît poetul care a scris în versurile lui: "Pe

Zeus făcătorul, acela ce toate în lume sădit-a,

Să-1 pomeneşti nu vrei; căci unde e teama, acolo-i respectul"34.

Dar eu mă voi deosebi de poet prin aceasta: să-ţi spun prin ce?

EUTHYPHRON Sigur că da.

SOCRATE Nu mi se pare că „unde e teamă, acolo e şi respect"; cred că mulţi se tem de boli, de sărăcie şi de multe alte lucruri de acest fel, dar, temîndu-se, nu respectă în nici un fel lucrurile de care se tem; nu crezi şi tu?

EUTHYPHRON Ba da.

SOCRATE Dar unde există respect, există şi teamă; există cineva care, avînd respect faţă de ceva şi ruşine, să nu aibă şi sfială şi să nu se teamă de faima rea?

EUTHYPHRON Ba se teme.

SOCRATE Atunci nu e drept să spui: „unde e teamă, acolo e şi respect", ci unde e respect, acolo e şi teamă, dar unde e teamă nu e întotdeauna şi respect; cred că teama e mai largă decît respectul, căci respectul e o parte a temerii; cum e şi cu numărul impar: nu întotdeauna dacă e un număr, e impar, dar dacă e impar — atunci e număr; acum poţi urmări?

EUTHYPHRON Da, sigur.

SOCRATE Cam aşa ceva am întrebat şi eu adineaori: oare unde e dreptate acolo e şi pietate, sau: unde e pietate acolo e şi dreptate, dar unde e dreptate nu e peste tot pietate, căci pietatea e o parte a dreptăţii; aşa să spunem sau ai altă părere?

EUTHYPHRON Nu, aşa e; cred că e bine spus.

SOCRATE Vezi atunci ce urmează; dacă pietatea e o parte a dreptăţii, trebuie, pare-se, să descoperim care parte a dreptăţii este pietatea. Dacă tu m-ai întreba despre cele de care vorbeam adineaori, de pildă, ce parte a numărului este numărul par şi ce fel de număr este acesta, ţi-aş spune că e numărul format din două părţi nu inegale, ci egale; nu crezi?

EUTHYPHRON Ba da.

SOCRATE Atunci încearcă şi tu să mă înveţi care parte a dreptăţii este pietatea, ca să-i spun şi lui Meletos să nu mă mai nedreptăţească şi să nu mă mai învinuiască de necinstirea zeilor; pentru că am învăţat îndestulător de la tine ce e evlavios şi pios şi ce nu.

EUTHYPHRON Iată, Socrate, care parte a dreptăţii cred eu că o formează evlavia şi pietatea: anume cea referitoare la grija cuvenită faţă de zei; iar cea referitoare la oameni este cealaltă parte a dreptăţii35.

SOCRATE Mi se pare că e foarte frumos spus, Euthyphron; dar mai am încă o mică nelămurire : nu prea înţeleg la ce fel de grijă te referi; doar nu vrei să spui că aşa cum e grija faţă de orice altceva, la fel e şi aceea faţă de zei; căci zicem cam aşa: nu oricine ştie să aibă grijă de cai, ci doar grăjdarul; nu-i aşa?

EUTHYPHRON Ba chiar aşa.

SOCRATE Pentru că meseria lui este îngrijirea cailor.

EUTHYPHRON Da.

SOCRATE Şi nici de cîini nu ştie oricine să aibă grijă, ci numai vînătorul.

EUTHYPHRON Aşa e.

SOCRATE Pentru că vînătoarea e într-un fel şi îngrijirea cîinilor.

EUTHYPHRON Da.

SOCRATE Iar văcarul se îngrijeşte de boi.

EUTHYPHRON Desigur.

SOCRATE Iar pietatea şi evlavia sînt grija faţă de zei; aşa spui?

EUTHYPHRON întocmai.

SOCRATE însă orice îngrijire are în vedere unul şi acelaşi lucru: şi anume binele şi folosul celui îngrijit, după cum, de pildă, caii îngrijiţi de priceperea grăjdarului trag de aici un folos şi se desăvîrşesc; oare nu crezi?

EUTHYPHRON Ba da.

SOCRATE La fel şi cîinii, şi boii, şi toate celelalte asemenea lor; toţi trag foloase de pe urma priceperii celui ce-i îngrijeşte. Sau poate crezi că îngrijirea urmăreşte vătămarea celui îngrijit?

EUTHYPHRON Pe Zeus, nu cred una ca asta.

SOCRATE Ci folosul?

EUTHYPHRON Cum altfel?

SOCRATE Atunci şi pietatea, fiind grija faţă de zei, aduce un folos zeilor şi-i desăvîrşeşte? Ai fi în stare să spui că ori de cîte ori faci un lucru pios îl desăvîrşeşti pe vreunul dintre zei?

EUTHYPHRON Sigur că nu, pe Zeus.

SOCRATE Nici eu nu cred că asta vrei să spui, Euthyphron ; departe de mine; dar tocmai de aceea te-am întrebat ce înţelegi prin grija faţă de zei, pentru că nu puteam crede că aşa ceva înţelegi.

EUTHYPHRON Şi pe bună dreptate, Socrate; căci nu aşa ceva vreau să spun.

SOCRATE Bine; dar atunci ce fel de grijă faţă de zei ar fi pietatea?

EUTHYPHRON Aceea pe care o au sclavii faţă de stăpîni, Socrate.

SOCRATE înţeleg; ar fi un fel de slujire a zeilor, pare-se.

EUTHYPHRON Chiar aşa.

SOCRATE Dar poţi să-mi spui: slujitorii doctorilor36 pentru îndeplinirea cărui lucru îi slujesc; nu crezi că în vederea sănătăţii?

EUTHYPHRON Ba da.

SOCRATE Aşa? Dar slujitorii constructorilor de corăbii ce urmăresc să înfăptuiască slujindu-i?

EUTHYPHRON E limpede, Socrate; — corăbii.

SOCRATE Şi ai zidarilor — case?

EUTHYPHRON Da.

SOCRATE Spune-mi atunci, preabunule: Slujirea zeilor e o slujbă pentru îndeplinirea cărei fapte? Căci e limpede că ştii, de vreme ce spui că te pricepi la ale zeilor mai bine decît oricare altul?

EUTHYPHRON Şi spun adevărul, Socrate.

SOCRATE Atunci spune-mi, pe Zeus, care e acea preafrumoasă faptă pe care zeii o săvîrşesc folosindu-se de slujba noastră?37.

EUTHYPHRON Fac multe şi frumoase fapte, Socrate.

SOCRATE La fel şi comandanţii de oşti, dragul meu; totuşi ai putea spune cu uşurinţă că fapta lor de căpetenie este victoria în război; sau nu?

EUTHYPHRON Cum să nu?

SOCRATE Multe lucruri frumoase fac şi ţăranii, cred eu; totuşi fapta lor de căpetenie este că fac pămîntul să ne dea roade.

EUTHYPHRON întocmai.

SOCRATE Spune-mi atunci: dintre multele lucruri frumoase pe care le fac zeii, care e fapta lor de căpetenie?

EUTHYPHRON Doar ţi-am spus cu puţin înainte, Socrate, că e destul de greu să înţelegi cu de-amănuntul aceste lucruri; acum îţi spun însă doar atît: dacă cineva ştie să spună şi să facă lucruri plăcute zeilor, rugîndu-se şi aducînd jertfe, acest lucru înseamnă pietate şi astfel de fapte apără gospodăriile oamenilor şi obştea oricărei cetăţi; iar faptele potrivnice celor plăcute zeilor sînt potrivnice evlaviei şi acestea dau peste cap şi duc la pieire totul.

SOCRATE Dacă voiai, Euthyphron, îmi puteai spune multe în puţine cuvinte despre ce era de căpetenie în întrebările mele; numai că n-ai bunăvoinţă să mă înveţi, e limpede. Căci şi acum nu mai aveai decît un pas pînă la locul acela, cînd te-ai abătut din drum; dacă-mi răspundeai, aş fi aflat în chip îndestulător ce este pietatea. Acum însă, de vreme ce îndrăgostitul trebuie să-1 urmeze pe cel iubit oriunde l-ar duce acesta38, te întreb din nou: ce spui tu că este pios şi ce e pietatea; nu cumva e o anume ştiinţă de a aduce jertfe şi rugăciuni?

EUTHYPHRON Ba da.

SOCRATE Dar oare să jertfeşti nu înseamnă să dăruieşti ceva zeilor, iar să te rogi — să le ceri ceva?

EUTHYPHRON Chiar aşa, Socrate.

SOCRATE Atunci, potrivit acestor vorbe, pietatea ar fi ştiinţa de a cere şi de a da zeilor.

EUTHYPHRON Ai prins foarte frumos ce voiam să spun, Socrate.

SOCRATE Pentru că sînt pătimaş după înţelepciunea ta,

dragul meu, şi mintea îmi stă la pîndă de teamă să nu se risipească un strop măcar din ceea ce spui; lămureşte-mă, însă, ce fel de slujbă e aceasta faţă de zei: să le ceri şi să le dai, spui tu?

EUTHYPHRON Da. aşa.

SOCRATE Dar să le ceri cum se cuvine nu înseamnă să le ceri cele de care avem nevoie de la ei?

EUTHYPHRON Ce altceva?

SOCRATE Iar să le dai cum se cuvine înseamnă să le dai în schimb cele de care se întîmplă să aibă ei nevoie de la noi? Căci ar fi o lipsă de pricepere să aduci în dar lucruri de care cineva n-are nici o nevoie.

EUTHYPHRON Adevărat, Socrate.

SOCRATE Atunci pietatea ar fi un fel de negustorie între oameni şi zei?39.

EUTHYPHRON Negustorie, dacă aşa-ţi place să o numeşti.

SOCRATE Nu-mi place deloc dacă nu e adevărat. Spune-mi, ce folos trag zeii din darurile pe care le iau de la noi? Ce ne dau ei e limpede pentru oricine; căci nu avem nimic bun care să nu ne fie dat de ei; dar din cele pe care ei le primesc de la noi, ce folos au? Sau sîntem cu atît mai pricepuţi decît ei la negustorie încît luăm de la ei toate cele bune iar ei de la noi — nimic?

EUTHYPHRON Dar tu crezi, Socrate, că zeii au vreun folos din cele pe care le primesc de la noi?

SOCRATE Atunci ce ar putea însemna darurile noastre faţă de zei?

EUTHYPHRON Ce altceva îţi închipui, decît respect şi un semn de cinstire, şi, cum ţi-am spus adineaori, un lucru plăcut lor.

SOCRATE Atunci ce e pios e plăcut zeilor, Euthyphron, dar nu folositor, nici drag?

EUTHYPHRON Ba eu cred că le e în primul rînd drag.

SOCRATE Atunci aceasta ar însemna pietatea, pare-se : Ceea ce e iubit de zei.

EUTHYPHRON Neapărat.

SOCRATE Şi vorbind aşa, te mai miri dacă ţi se pare că vorbele nu-ţi stau locului, ci pornesc la plimbare, şi vei da vina pe mine, că sînt Dedal care le fac să pornească; cînd tu eşti mult mai iscusit decît Dedal pentru că le faci să se învîrtă în cerc! Oare nu-ţi dai seama că raţionamentul nostru, făcînd un ocol, a

ajuns în acelaşi loc? Doar îţi aduci aminte că mai înainte am ajuns la încheierea că ceea ce e pios nu e tot una cu ce e iubit de zei, ci sînt lucruri deosebite ; sau nu-ţi aminteşti?

EUTHYPHRON Ba da.

SOCRATE Acum însă nu-ţi dai seama că spui: Ceea ce iubesc zeii, acel lucru e pios; aceasta e oare altceva decît ceea ce e iubit de zei? Sau nu?

EUTHYPHRON Ba chiar asta e.

SOCRATE Deci, sau n-a fost bună hotărîrea noastră de adineaori, sau, dacă a fost bună, nu e drept ce spunem acum.

EUTHYPHRON Aşa se pare.

SOCRATE Atunci trebuie s-o luăm de la început şi să cercetăm ce este pietatea; pentru că nimic nu mă poate speria aşa încît să mă las de bună voie păgubaş înainte de a învăţa. Dar să nu mă dispreţuieşti, ci încordîndu-ţi mintea în fel şi chip, cît poli mai bine, spune-mi acum adevărul ; căci dacă îl cunoaşte vreun om pe lume, tu eşti acela şi, ca şi lui Proteu40, nu trebuie să ţi se dea drumul pînă ce nu-l spui. Căci dacă n-ai cunoaşte limpede ce e pietatea şi impietatea, n-aveai cum să te apuci, pentru o slugă, să învinuieşti de omor pe un bătrîn, care e şi tatăl tău, ci te-ai fi temut de zei, fiind în primejdie să calci dreptatea prin această faptă, şi totodată te-ai fi ruşinat de oameni; acum însă văd bine că eşti încredinţat că ştii limpede ce e pios şi ce nu; spune-mi, dar, preabunule Euthyphron, şi nu ascunde ce gîndeşti.

EUTHYPHRON Altă dată, Socrate; căci acum mă grăbesc şi e timpul să plec41.

SOCRATE Ce faci, prietene? Pleci şi mă azvîrli la pămînt din înaltul speranţei pe care o nutream ca, învăţînd de la tine ce e pios şi ce nu, să scap de acuzaţia lui Meletos, arătîndu-i că datorită lui Euthyphron am devenit învăţat în cele divine şi că nici nu vorbesc la întîmplare, nici nu născocesc, din neştiinţă, în aceste privinţe; iar tot restul vieţii să mi-l pol trăi, de acum înainte, mai bine42.

NOTE

1 Euthyphron e considerat unul din dialogurile de tinereţe ale lui Platon. Ca şi Apărarea şi Criton, are drept scop reabilitarea figurii lui Socrate; o încercare de a explica atenienilor învăţătura şi comportarea lui. Se crede că a fost compus înainte de 390, mai probabil prin 396 — 395. Interlocutorul lui Socrate e cel mai indicat pentru o discuţie despre pietate. Prezicător de oarecare renume la Atena, chiar dacă uneori era luat în rîs, după cum se plînge el însuşi în dialogul de faţă (3 b), Euthyphron din Prospalte reprezintă cu intransigentă convingere linia tradiţională, populară şi oficială a religiei ateniene, la care majoritatea spiritelor luminate ale vremii nu mai pot adera. Personajul e cunoscut din dialogul lui Platon (cf. şi Cra., 396 d, 428 c, 399 e). Se consideră că informaţiile oferite de Plutarh (De Genio Socratis, c. 10), Noumenios (la Eusebios, Prep. Evang., XIII, 5) şi Diogenes Laertios (II, 29) provin tot din această sursă.

Convorbirea e presupusă a avea loc în 399, cu cîteva zile înainte de procesul lui Socrate.

2 Dialog peirastic: de la gr. πειράω, „a încerca, a cerceta".

3 Lykeion: gimnaziu situat în partea de nord-est a Atenei, lîngă templul lui Apollo Lykeios. Va deveni celebru prin faptul că acolo avea să-şi ţină lecţiile Aristotel.

4 Arhontele-basileu: magistrat superior cu atribuţii religioase şi parţial juridice. Sediul său era ή στοά του βασιλέως — porticul arhontelui-basileu; se pare că acolo erau afişate legile şi decretele.

5 în greceşte, opoziţia între δικη, ,,proces privat" şi γραφή, ,,acţiune publică". Ofensa adusă religiei de stat constituie la Atena obiectul unei urmăriri publice, pe cînd învinuirea de omor ţine de dreptul privat. Pentru amănunte despre proces, vezi Apărarea lui Socrate.

6 Pentru a scoate în relief nevinovăţia lui Socrate, Platon arată, de cîte ori are ocazia, că acum, la 70 de ani, e pentru prima dată cînd acesta are de-a face cu justiţia (cf. Ap., 17 d).

7 Meletos: poet tragic cunoscut mai degrabă prin rolul său de acuzator în procesul lui Socrate (cf. Ap., 19 b, 24 c etc.).

8 Attica era împărţită (de la reformele lui Clistenes) în 100 de circumscripţii teritoriale numite „deme" (δήμος). La numele propriu al cetăţeanului atenian se adăuga şi demoticul — numele demului din care făcea parte.

9 „A începe cu Hestia": expresie proverbială grecească cu sensul, probabil, de „a strica ce e mai bun". Hestia era zeitatea protectoare a căminului.

10 Socrate îşi exprimă deseori convingerea de a avea o divinitate ocrotitoare, numită de el daimon, manifestată sub forma unui glas interior care i se opune în momentul în care ar fi pe punctul de a face o faptă rea. La aceasta se referă unul din capetele de acuzare ale procesului: „Socrate introduce zei noi" (Ap., 24 c. Cf. şi Ale. 1, 124 c, Euthd., 272 e, Phdr., 242 b).

11 Adunarea Poporului (Ecclesia) cuprindea pe toţi cetăţenii în stare să poarte armele.

12 Lui Socrate îi place să accentueze că el se află la dispoziţia oricui vrea să stea de vorbă cu el, fără a pretinde plată pentru aceasta, în opoziţie cu sofiştii care cereau pentru lecţiile lor sume uriaşe.

13 Procesul de omor intentat de Euthyphron propriului său tată va fi făcut prea multă vîlvă la Atena pentru a putea fi inventat de Platon. Cercetătorii socotesc că e vorba de un fapt istoric şi discută asupra motivaţiei lui. Unii consideră că Euthyphron e mînat de simţul dreptăţii, de dorinţa de a-l răzbuna pe cel ucis (Geach, p. 370); după alţii e vorba de o simplă formalitate, un act simbolic pentru a înlătura pîngărirea care apasă asupra familiei ca urmare a omorului (Taylor). în sfîrşit, alţii văd în aceasta dovada îngustimii de minte a lui Euthyphron care îşi pune în practică principiile în mod mecanic (Galii).

14 Suficienţa, mulţumirea de sine, e o trăsătură comună a „victimelor" lui Socrate.

15 Se presupune că Euthyphron şi tatăl său făceau parte din garnizoana de colonişti atenieni aşezată la Naxos. Cum Atena a pierdut această cleruhie în 404, incidentele relatate n-au putut avea loc decît înainte de această dată. S-a încercat să se motiveze, ingenios dar nu foarte concludent, distanţa de cel puţin cinci ani dintre omor şi proces (404 — 399).

16 Exeget: la Atena, interpret oficial al riturilor şi obiceiurilor sacre. Tatăl lui Euthyphron cere indicaţii asupra modului în care trebuie săvîrşită purificarea de crimă.

17 Traducerile româneşti de pînă acum folosesc atît ,.pietate" cit şi „evlavie", „sfinţenie" pentru a reda cuvîntul grecesc τό όσιον. Socotind că „evlavie" are un sens pe de o

parte prea restrîns (referitor la raportul direct al omului cu divinitatea, şi mai ales la cult) şi pe de altă parte prea colorat stilistic (apropiat de „rîvnă"), am preferat să-1 păstrăm pentru redarea lui ευσέβεια. Opoziţia centrală a dialogului: τό όσιον — το άνόσιον am redat-o prin „pietate/impietate". în privinţa adjectivelor corespunzătoare, nu există în româneşte un antonim al lui „pios" din aceeaşi rădăcină. Am folosit aşadar termenul „nelegiuit". Deci: „pietate/impietate"; ,,pios/nelegiuit".

18 Cf. Αρ., 19 b etc.

19 în acest pasaj se află în sîmbure teoria Ideilor. Socrate îi cere lui Euthyphron să-i spună care este το είδος, elementul stabil, dincolo de aparenţele multiple, care face ca fapta pioasă să fie pioasă iar cea nelegiuită — dimpotrivă. Comentatorii preferă, în general, traducerea „formă". S-a discutat dacă e deja vorba de Idee în sensul platonic sau se păstrează sensul curent al cuvîntului, dacă „e vorba de logică sau de ontologie". Ar fi o distincţie făcută dintr-un punct de vedere istoric, dar imposibilă înainte de Aristotel (Friedlander, p. 78).

20 Acest mod de a discuta e caracteristic pentru dialogurile de tinereţe ale lui Platon. S-a pus sub semnul întrebării legitimitatea pretinderii cu orice preţ a unei definiţii formale ca unică posibilitate de a elucida termenii unei discuţii. Deşi a stimulat cercetarea, pretenţia ar fi eronată, ca şi refuzul de a ajunge la sensul unui termen prin exemple. Procedeu! ar putea avea şi urmări morale negative asupra interlocutorului neavizat, în cazul în care discuţia ajunge la o aporie (Geach, p. 371 sq.).

21 Euthyphron încearcă să definească noţiunea printr-un exemplu, fără a vedea necesitatea unei abstrageri la care să se poată referi în situarea unei fapte. „Seninătatea" egoismului său a fost pusă în legătură cu formula sofiştilor: „Omul e măsura tuturor lucrurilor" (v. Friedlander, p. 77).

22 Zeul Uranos îşi închide fiii în Tartar; singurul dintre ei care are curaj să se răzvrătească este Cronos, care îl şi învinge. Temîndu-se apoi să nu păţească la fel din partea fiilor săi, îi înghiţea îndată ce se năşteau. Soţia sa, Rhea, reuşeşte să-1 scape şi să-1 ascundă pe unul dintre copii, pe Zeus, dîndu-i lui Cronos să înghită un pietroi înfăşurat în scutece. Zeus îl învinge pe Cronos şi-i ia puterea.

23 Socrate nu poate accepta mitologia curentă,

biografiile tradiţionale, care pun pe seama zeilor tot felul de fapte reprobabile.

24 Philios: epitet al lui Zeus, în calitatea lui de divinitate a prieteniei.

25 Panateneele erau sărbători celebrate din patru în patru ani în cinstea zeiţei Atena. Partea esenţială a sărbătorii era marea procesiune care aducea Atenei darurile poporului. în fruntea alaiului era purtată o pînză brodată, la care lucraseră timp de nouă luni femeile din familiile cele mai nobile din oraş; broderia reprezenta lupta dintre zei şi giganţi. Cu acest peplos era apoi îmbrăcată statuia zeiţei.

26 Se face, poate pentru prima dată, distincţia între problemele de fapt, pentru care există o modalitate de decizie, unanim acceptabilă, şi problemele de valoare (etică) pentru care n-ar exista criterii. Absolutizarea distincţiei a dus la ideea falsă a imposibilităţii raţionale a consensului moral. (Geach, p. 373 sq.).

27 Hefaistos era după legendă fiul lui Zeus şi al Herei. Pentru că s-a născut slab şi infirm, Hera l-a azvîrlit pe Pămînt. Pruncul a căzut în valuri şi a fost crescut de zeiţele mării. Făcîndu-se mare, a hotărît să se răzbune pe mama sa. A făcut un tron de aur foarte frumos şi i l-a trimis ; cînd aceasta s-a aşezat, a fost cuprinsă de lanţuri puternice pe care nu le-a putut sfărîma nimeni. Hefaistos a refuzat s-o elibereze şi numai Dionysos, îmbătîndu-l a reuşit să-l ducă în Olimp, în acest scop.

28 Este vorba de opoziţia între diateza activă şi pasivă. Neexistînd încă o terminologie gramaticală sistematică, Platon e nevoit să recurgă la exemple.

29 Se va ajunge la o aporie; cauza ei a fost văzută în mod diferit: o incoerenţă logică (Friedlander, p. 80 — confuzia între οὐσια şi πάθος τι — sau, pe alte criterii, Geach); acceptarea unei determinări dinafară pentru pietate, deşi este o comportare umană (Wilamowitz, p. 76; Friedlander, p. 80) — n-ar trebui uitat totuşi că e vorba de o comportare umană faţă de „altceva" decît omul! Cauza aporiei ar putea fi şi o incoerenţă în cadrul sistemului platonic de concepţii asupra divinităţii. Dacă zeii iubesc ce e pios pentru că e pios, înseamnă că trebuie admis un criteriu extern de referinţă. Dacă zeul ar fi conceput, în mod consecvent, ca principiu al Binelui, deci şi al Piosului, etc., atunci definirea ar fi inversă: οσιον, „pios"; 'ότι θεοφιλής, „pentru că e iubit de zei", dar aceasta n-ar fi o definiţie, ci doar

o însuşire, sau, cel mult, un gen proxim. S-ar fi putut evita însă aporia.

30 Dedal, meşter legendar căruia grecii îi atribuiau tot felul de născociri minunate, printre care şi statui care prindeau viaţă. Socrate, fiu de sculptor, se ocupase şi el cu sculptura în tinereţe; se poate, aşadar, considera descendent al lui Dedal!

31 Tantal, rege legendar din Sipylos, fiul lui Zeus. Posesor de bogăţii fabuloase, şi-a atras asupră-şi mînia zeilor prin trufia sa şi prin nelegiuirile săvîrşite. A fost aruncat în Hades şi osîndit să sufere de sete şi foame, avînd în faţă mîncare şi băutură la care nu putea să ajungă.

32 Se ajunge din nou la o aporie, deşi definiţia e sugerată chiar de Socrate. Unii au văzut cauza ei în acceptarea unei fragmentări a dreptăţii (Goldschmidt, p. 59). Mai degrabă e vorba de reducerea religiei la cult — în forma mecanică pe care o concepe Euthyphron.

33 Altfel spus, sfera noţiunii de pios se include în sfera noţiunii de drept şi nu invers.

34 Versurile fac parte din Cînteccle Cypriene ale poetului epic Stasinos.

35 Altă delimitare a sferelor apare în Gorgias, 507 b: δίκαιον τό περί ανθρώπους τά προσήκοντα πράττειν, οσιον τό περί θεούς — „Dreptatea înseamnă să faci cele cuvenite faţă de oameni, pietatea — faţă de zei".

36 „Slujitorii" doctorilor, constructorilor de corăbii, etc. sînt aici ucenicii, ajutoarele lor.

37 în acest dialog se exprimă doar dezaprobarea faţă de religia tradiţională care admite dezordine şi arbitrar în lumea zeilor. E numai sugerată ideea, dezvoltată mai tîrziu, a unui Demiurg care creează Perfecţiunea şi Ordinea şi la acţiunea căruia omul, după puterea lui, colaborează (cf. Lg., 716 c, Tht176 b).

38 Expresie proverbială. Socrate e îndrăgostit de ştiinţa pe care, de bună seamă, o va fi posedînd Euthyphron!

39 Euthyphron pune semn de egalitate între pietate şi cult, iar pe acesta din urmă îl concepe ca pe o tehnică a obţinerii de foloase. De aici sarcasmul lui Socrate, pe care îngusta minte a interlocutorului său nici nu-l percepe.

40 Proteu, zeitate marină înzestrată cu o înţelepciune şi cu un dar profetic cu totul remarcabile. Era însă foarte greu să-1

prinzi pentru a-i cere sfatul, datorită capacităţii sale de a-şi schimba în nesfîrşite chipuri înfăţişarea.

41 Ca şi în celelalte dialoguri de tinereţe, nici aici nu se ajunge la o concluzie. Socrate, de altfel, nici nu urmăreşte să formuleze o definiţie, ci să spulbere prejudecăţile din mintea interlocutorilor, să-i facă să-şi dea seama că nu ştiu; acesta fiind primul pas, indispensabil, pentru a ajunge la adevăr.

42 Căutarea unei definiţii nu rămîne niciodată pentru Socrate numai pe planul raţiunii, ci e un prim pas într-o angajare etică. Cf. Grg., 512 e: ού τό ζην περί πλείστου ποιητέον, άλλά το ευ ζην — „Nu a trăi trebuie socotit cel mai însemnat, ci a trăi frumos".